

LEES EERST DE VRAAG
OVER OPDRACHTEN VERKENNEN EN ADDERTJES ONDER
HET GRAS VERMIJDEN

KAAT TIMMERMAN

Lees eerst de vraag

*Over opdrachten verkennen en
addertjes onder het gras vermijden*

LANNOO
CAMPUS

Gericht op leerkrachten kleuter-, basis- en secundair (voortgezet) onderwijs, zorgleerkrachten, leerlingbegeleiders, remedial teachers, logopedisten, ergotherapeuten, fysiotherapeuten, ouders, opvoeders en iedereen die samen met kinderen en jongeren werkt aan een goede werk- en studiehouding.

Handleiding om leerlingen gestructureerd en nauwkeurig te laten kijken en luisteren naar de vraag in de opdracht.

D/2014/45/198 – ISBN 978 94 014 1064 9 – NUR 847, 854

Omslagontwerp: Studio Lannoo
Vormgeving binnenwerk: Jurgen Leemans

© Kaat Timmerman en Uitgeverij Lannoo nv, Tielt, 2013.
Uitgeverij LannooCampus maakt deel uit van Lannoo Uitgeverij,
de boeken- en multimediodivisie van Uitgeverij Lannoo nv.

Alle rechten voorbehouden. Behoudens de uitdrukkelijk bij wet bepaalde uitzonderingen mag niets van deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, door middel van druk, fotokopie, microfilm, of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Uitgeverij LannooCampus
Erasme Ruelensvest 179 bus 101
B-3001 Leuven (België)
www.lannoocampus.be

INHOUD

Voorwoord	7
Dankwoord	9
DEEL 1. DE THEORIE	
1. Inleiding	13
2. De plaats van de vraag in het oplossingsproces	17
3. Addertjes onder het gras	21
4. Soorten vragen en hun antwoorden	25
5. De vraag en de lezer	33
6. De vraag en de vraagsteller	41

DEEL 2. DE METHODE IN DE PRAKTIJK

7. Inleiding	53
8. Inleiding niveau 1	57
9. Oefeningen niveau 1	65
10. Inleiding niveau 2	87
11. Opdrachten niveau 2	91
12. Tips voor toetsen en taken op niveau 2	117
13. Inleiding niveau 3	129
14. Opdrachten niveau 3	131
15. Schooltoetsen als addertjesoefening	155

VOORWOORD

Toen ik de uitnodiging kreeg om het voorwoord te schrijven van *Lees eerst de vraag!* heb ik mijn eerste foutje gemaakt dat indruist tegen de opdracht van dit boek. Ik heb namelijk onmiddellijk toegezegd zonder grondig na te denken over de vraag die me werd gesteld. Anderzijds heb ik toch de goede eerste reflex gehad door Kaat Timmerman de vraag te stellen of ik het boek vast eens mocht inkijken. Daardoor kreeg ik de gelegenheid om even te rommelen en op zoek te gaan naar de stappen die ik moest zetten om deze opdracht te kunnen maken. Zoals beschreven in 'Opdrachten van niveau 3' gunde ik mezelf de tijd om de opdracht eerst te verkennen. Dat was misschien wel het boeiendste stuk van de opdracht, want het betekende dat ik dit boek mocht lezen.

Het viel me onmiddellijk op dat het, in de goede traditie van Kaat Timmermans boeken, weer een echt praktijkboek is geworden, geschreven voor een heel brede doelgroep. En dat is niet overdreven. Iedereen die werkt met lerende kinderen en jongeren kan dit boek gebruiken. Het is haast vanzelfsprekend wat er staat, maar toch wordt er soms nog steeds te weinig aandacht gegeven aan het aanleren aan kinderen of jongeren om zelf te leren welke denkstappen ze moeten zetten. Dit boek geeft duidelijke tips om hen de kans te geven te leren om de regie over hun eigen handelen te krijgen. Wanneer jongeren de gegeven tips integreren in hun werk en het een automatisme wordt om de juiste vragen te stellen, worden ze zelfstandige denkers. En is dat niet de droom van elke begeleider van leerprocessen?

Bij het verkennen van de opdracht viel het me op hoeveel nadruk Kaat Timmerman legt op het nauwkeurig waarnemen. Ondertussen weten

we, onder meer dankzij Feuersteins gedachtegoed (dat de auteur ook goed kent) dat het nauwkeurig waarnemen voor de helft verantwoordelijk is voor het welslagen van een opdracht. Ik denk dat het een van de grootste verdiensten is van het totale werk van Kaat om daar niet alleen sterk de nadruk op te leggen, maar om ook handvatten aan te reiken om het te leren.

Een volgende werkwijze van Kaat is het ontdekken van de addertjes onder het gras. Die zijn in mijn opdracht, een voorwoord schrijven, best aanwezig. Ik moet erover waken om niet te veel te vertellen, niet af te wijken en bij de kern te blijven. Die drie addertjes heb ik op een blaadje genoteerd en naast me liggen.

Ik mag nu starten met het zelfstandig schrijven en merk dat er meerdere mogelijkheden zijn. Ik kan het voorwoord schrijven vanuit een theoretische basis of vanuit de praktijk. De beslissing ligt in mijn handen. Ik kies voor de tweede mogelijkheid en start met schrijven. En natuurlijk zorg ik straks dat ik alles toch nog eens nalees, zowel naar inhoud als naar vorm, voordat ik het doorstuur.

De boeken van Kaat Timmerman zijn geschreven vanuit sterke praktijkervaringen. De voorbeelden die ze geeft, zijn doorleefd. Ze weet waarover ze het heeft en de addertjes heeft ze samen met haar kinderen en jongeren stuk voor stuk ontmoet. Daar ligt de kracht van dit boek.

Het theoretische gedeelte toont aan dat de praktijk niet uit de lucht is komen vallen. Er wordt vanuit fundamenteën uit de praktijk gewerkt. Het is echter geen theoretisch boek waarbij de lezer achteraf de vraag moet stellen: 'Allemaal goed en wel, maar hoe moet ik er nu mee aan de slag?' In dit boek neemt de auteur ons bij de hand en toont ons hoe het op verschillende niveaus kan. Daar ligt de grote verdienste. Wanneer je het boek hebt gelezen, kun je ermee aan de slag. Doen dus, en succes toegewenst!

Albert Janssens

DANKWOORD

Zoals al mijn andere boeken is ook de inhoud van dit boek ontstaan uit de praktijkervaring. Ik ben dus zeer veel dank verschuldigd aan al de leerlingen van het eerste jaar secundair (voortgezet) onderwijs die in de loop van de voorbije 23 jaar deelgenomen hebben aan de werksessies van 'leren-leren'. Zij kregen elke week 'een addertje' en waren tegen het einde van het schooljaar echt 'getraind' in het vinden van addertjes in hun toets- en examenvragen.

Ook de kinderen en jongeren in mijn praktijk hebben ervoor gezorgd dat sommige oefeningen aangepast werden. Zij brachten toetsen mee waarin we samen op zoek konden gaan naar de addertjes onder het gras. En zij kregen vervolgens weer adderoefeningen op hun maat.

Dank je wel aan de leerlingen van het voorbije schooljaar: Mauritz, Justine, Ilisha, Elina, Anton, Kay, Lavesha, Warre, Zana, Kirsten, Victor, Floortje, Ayla, Lotte, Ricco, Delphine, Dries, Hanne, Kato, Naomi, Lara en al die anderen uit de voorbije jaren.

Het begeleiden van kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong heeft me geleerd dat mijn oefenopdrachten niet altijd evident waren. Op deze plaats wil ik in het bijzonder de directie, de leerkrachten en de kinderen van de Freinetschool De Appeltuyn bedanken, die wisten dat ze proefkonijnen waren voor heel wat opdrachten die in dit boek verwerkt zijn.

Dank je wel Alexander, Yuna, Mauro en Ine, mijn wekelijks vaste oefengroepje. Dank je wel ook aan alle andere leerlingen die vaak of af en toe het vaste groepje aanvulden en allemaal stuk voor stuk hun bijdrage

hebben geleverd: Wouter, Anthe, Felix, Lies, Otto, Elias, Zeger, Maya, Janne, Uma, Hadewych, Loïc, Jaitse, Cyril, Mika...

Ik bedank ook mijn collega's die in de werkgroep, in de Appeltuin en in de praktijk mee geholpen hebben aan het opstellen, begeleiden, uitvoeren en kritisch bekijken van de oefeningen: Evelien, Anneleen, Jasmien, Katrien, Sofie, en alle anderen van de voorbije jaren.

Ook mag ik mijn studenten uit de Bachelor Buitengewoon Onderwijs in Heverlee niet vergeten. Zij hebben via mijn lessen leren gebruik maken van addertjes en hebben bij wijze van taak vele leuke en bruikbare voorbeeldopdrachten bedacht.

Ten slotte wil ik mijn vader in de bloemetjes zetten, die al mijn boeken en uitgaven en ook weer dit boek heeft nagelezen op taal- en typefoutjes.

Uiteraard waren er ook mensen (mijn echtgenoot Ludo en Enrico) die mij tegemoet kwamen in mijn computeranalfabetisme en mijn radeeloosheid omtoverden in vertrouwen wanneer ik weer eens 'niets meer terugvond' van mijn manuscript in mijn documenten.

DEEL 1
DE THEORIE

HOOFDSTUK 1

INLEIDING

Toetsen met een rood omcirkeld woord dat dus blijkbaar het kernwoord was van de vraag en waar een leerling niet op geantwoord heeft, letterlijk geschreven woorden op de toets 'lees je vraag!', komen altijd terug. Leerlingen die proberen een zwakke score te verdedigen door te zeggen 'ja maar, ik snapte de vraag niet', ouders die spreken over 'domme fouten' van leerlingen waardoor toetsen niet voldoende resultaten bereiken... Het zijn spijtige situaties, waar we in de begeleiding van kinderen en jongeren extra aandacht moeten aan schenken. Zoals elk ander boek dat ik geschreven heb, komt ook dit boek volledig uit de praktijk voort. Door te werken met de zelfinstructiemethode van Meichenbaum (Timmerman K., *Kinderen met aandacht- en werkhoudingsproblemen*. Acco, 1995, herwerkt in 2002) in de verschillende versies afhankelijk van de doelgroep, merkten we op welke belangrijke rol de instructiefase speelt bij het uitvoeren van opdrachten. In individuele of groepsbegeleidingen van kinderen en jongeren met werkhoudingsproblemen, legden we dan ook jarenlang de klemtoon op 'wat moet ik doen' en dus op de fase waarin het kind, de jongere de vraag krijgt en opneemt. Dat het veel verder moest gaan dan het kunnen herhalen van de vraag, werd in de praktijk overduidelijk, in alle leeftijdscategorieën. Ook de ouders en de leerkrachten ondervinden dagdagelijks die noodzaak. En toch vinden we weinig literatuur die dezelfde bezorgdheid deelt. Vandaar dit uit de praktijk geplukte boek met tips voor leerkrachten en ouders om kinderen en jongeren te leren om even stil te staan bij 'de vraag'.

Enerzijds moeten de leerlingen vertrouwd raken met het nut van een verkenningsfase voor ze aan het werk gaan, anderzijds moeten leerkrachten daar voldoende tijd in steken, en natuurlijk moet de vraag ook zodanig opgesteld worden dat ze uitvoerbaar is!

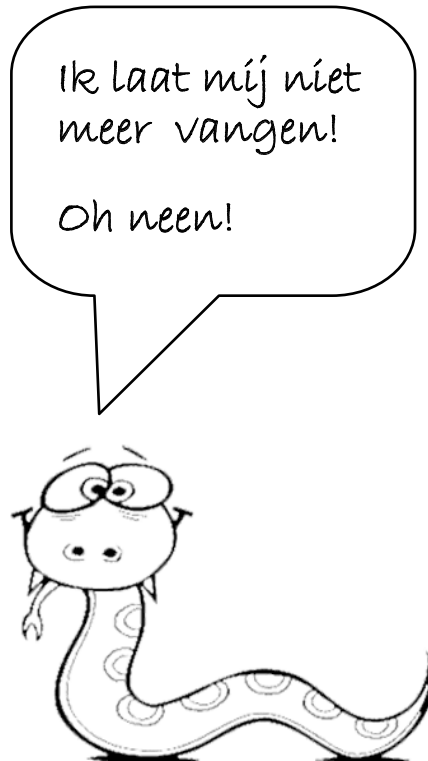
Reeds meer dan 20 jaar begeleid ik leerlingen uit het eerste jaar secundair onderwijs (voortgezet) in het vinden en automatiseren van een goede studiemethode op maat. Om tegemoet te komen aan de nood die iedereen aanvoelt en om tegelijk niet te berispend over te komen bij de leerlingen, werd de methode van ‘de addertjes’ geboren. Leerlingen gaan zich buigen over een opdracht die ze moeten uitvoeren en worden daarbij begeleid in het vinden van woorden, zinswendingen, leestekens... die de interpretatie van ‘de vraag’ zouden kunnen beïnvloeden. Dat zijn dan de ‘addertjes onder het gras’. Dat leek ons een meer aanvaardbare term dan ‘domme fouten’.

In het theoretische gedeelte van dit boek gaan we op zoek naar de rol van ‘vraag’ of de instructie in het oplossingsproces. We beklemtonen die rol in het werken met kleuters, met jonge kinderen en met leerlingen en studenten uit het secundair (voortgezet) of hoger onderwijs.

We gaan in op de relatie vraag-lezer en de relatie vraag-vraagsteller. We zijn ervan overtuigd dat vele adderfoutjes kunnen vermeden worden door een duidelijke vraagstelling en een duidelijke begeleiding bij het uitvoeren van opdrachten op elk niveau. We weten ook dat leerlingen met leer- en ontwikkelingsproblemen elk een specifieke manier hebben om vragen te benaderen. Ook dat moeten we weten als toetsopsteller.

In het praktische gedeelte geven we concrete voorbeelden van oefeningen om te leren omgaan met de addertjes. De leerkrachten krijgen op elk niveau voorbeelden van addertjes en van de manier waarop ze de goede werkhouding kunnen aanleren bij de leerlingen. Naast die niet-schoolse opdrachten krijgen zij ook voorbeelden van schoolse toetsen waarbij de methode van de addertjes kan toegepast worden. Dat omwille van trans-

fer naar de klas. Via een code kan iedereen nog meer oefenmateriaal vinden op de site van Lannoo.

HOOFDSTUK 2

DE PLAATS VAN DE VRAAG IN HET OPLOSSINGSPROCES

Wanneer we kijken naar de zelfinstructiemethode van Meichenbaum (*Kinderen met aandacht- en werkhoudingsproblemen*, Acco, 1995), dan zien we dat de fase van ‘wat moet ik doen?’ als eerste komt in een proces van vier fases. De leerlingen krijgen een opdracht en voeren die uit. Maar hoe?!

De vier fases van zelfinstructie in de methode Meichenbaum

1. Wat moet ik doen?
2. Hoe ga ik dat doen?
3. Ik voer uit.
4. Ik controleer.

Het vraagt een intensieve begeleiding om deze vier fases in te kapselen in de werkgewoonten van leerlingen. Zij zouden liever onmiddellijk aan de slag gaan, zonder voorbereiding en zonder evaluatie achteraf. Wij zouden graag wat meer tijd steken in de verkenning van de vraag en de voorbereiding van de uitvoering. Zij denken dat ze dat zo ook wel kunnen en wij weten van niet. Dat merken we op als we toetsen analyseren.

De methode van de addertjes wordt aangebracht en toegepast op drie niveaus: kleuters, jonge kinderen en leerlingen die leerstof moeten instuderen.

De werkhouding van kleuters

Voor kleuters en jonge kinderen gaat aan het oplossingsproces een volledige voorbereidingsfase vooraf (*Werkhouding bij kleuters*, Lannoo, 2011). De invulling van de werkhoudingsfases is aangepast aan de behoeften van het jonge kind dat tot dan toe alleen het ‘spelen’ kent en nu ook meer ‘taakjes’ moet maken. Zo onderscheidde we in dat boek vijf blokken:

Vijf blokken in de werkhouding van kleuters

1. Algemene kijk- en luisterhouding
2. Nauwkeurig kijken en luisteren
3. Probleembesef en verkennen van de opdracht
4. Systematisch werken
5. Geheugentraining

Gewapend met de letterlijke werkhouding en ondersteund door het ijsbeertje Tom komen kleuters ook tot de fase waarin ze zich afvragen ‘wat moet ik doen?’ Ook kleuters zouden veel liever onmiddellijk aan de slag gaan zonder enige voorbereiding en zonder evaluatie achteraf. Ook voor kleuters is het moeilijk om het onderscheid te leren kennen tussen de tijd van *spelen* en de tijd van *werken*. Kleuters moeten spelen, laat dat duidelijk zijn, maar als ze willen leren, komen er steeds meer werkjes bij waarvoor ze een andere, gerichte werkhouding nodig hebben.

Het vraagt een intensieve begeleiding om dat leerproces aan te leren zodat het een gewoonte wordt. Als de leerkracht meer tijd steekt in het installeren van een goede werkhouding, zal een kind dat meer vanzelfsprekend vinden. Dankzij deze gewoonte zullen ze meer openstaan om te ontwikkelen en te leren.

De werkhouding van jongeren

De toepassing van de werkhouding bij een studiemethode (*Persoonlijke denk- en leerstijl*, Acco, 2001) plaatst een vijfde fase na de vier klassieke fases:

De vijf fases van een werkhouding tijdens het studeren

1. Ik verken mijn leerstof
2. Ik verwerk mijn leerstof
3. Ik memoriseer
4. Ik evalueer
5. Ik lees de opdrachten bij een toets of examen

Tijdens het studeren gaat de eerste fase van een goede werkhouding niet over het verkennen van de opdracht, maar over het verkennen van de leerstof: even snel doorbladeren om te zien hoeveel het is, hoe moeilijk het lijkt en om de verschillende delen van de structuur te markeren. Als de leerling zijn les goed bestudeerd heeft, komen de volgende fasen van een goede werkhouding bij het oplossen van toetsen en examens aan bod.

Fasen van een goede werkhouding bij jongeren

- Wat zie ik op het toetsblad staan?
- Zijn er veel vragen?
- Zijn er op de achterkant van het blad ook nog vragen of stopt het onderaan?
- Het nauwkeurig lezen van opdracht per opdracht:
- Wordt er slechts één vraag gesteld per opdracht?
- Zijn het meervoudige opdrachten?
- Wat heb ik nodig om de opdrachten uit te voeren? Kleurpotloden? Een schaar? Lijm? Een passer? Een geodriehoek?

De aangeduide fases komen allemaal op hetzelfde neer en hebben in de drie methodes (drie niveaus) een hoofdfunctie. Waarom? Heel simpel: als leerlingen niet gekeken en geluisterd hebben naar de opdracht, weten ze niet wat ze moeten doen. Als ze niet nauwkeurig gekeken en geluisterd hebben, zullen ze belangrijke elementen over het hoofd zien.

Dat was in elk geval de vaststelling die ik deed bij het observeren van de werkhouding van honderden studenten die in de Babu (vroeger Vobo) opleiding aan de hogeschool in Heverlee de observatie van de werkhouding als opdracht kregen. Vandaar onze interesse voor dat deelaspect van de werkhouding. Al vele jaren neemt dat een belangrijke plaats in als we werken aan studiehouding. Door zoveel aandacht te besteden aan het goed lezen van de vraag, werd dat op zich een methode met vaste stappen en eenzelfde gestructureerde aanbieding. Leerlingen krijgen zowel op school als thuis altijd weer de opmerking dat ze 'domme fouten' maken. Meestal zijn dat fouten die niets te maken hebben met de kennis van de leerstof, maar eerder wel door de vraag niet eerst goed te lezen.